

Naurun ja vallan kiemurainen suhde

Janne Zareff, *Kuinka vallalle nauretaan: Poliittinen satiiri suomalaisessa televisiossa*. Gaudeamus 2020. 272 s.

Huhujen mukaan suomalainen satiiri, ja erityisesti television poliittinen satiiri, on oksymoron – mahdoton yhdistelmä. Jos satiiria onkin, se on hampaaton ja kilttiä. Kansakunnan tuntemat humoristit Jari Tervosta Jussi Tuomiseen ja Aarno ”Loka” Laitiseen vannovat, että suomalaisen satiiri historia on olematon ja nykyhetki toivoton. Käsikirjoittajatutkija Janne Zareffin uutuuteos *Kuinka vallalle nauretaan* (2020) osoittaa nämä kuvitelmat harhaisiksi.

Zareff aloittaa kirjansa siteeraamalla yllä mainittuja humoristeja, ja todistaa pitkin teosta väittämät kestävämmäksi. Vaikka kirja on ensisijassa tieteellinen, satiirin piikkejä löytyy läpi tekstin. Zareff tunnetaan muun muassa satiiristen tv-ohjelmien *Pressiklubin* ja *Noin viikon uutisten* käsikirjoittajana, ja hänen velmu pisteliäisyytensä tavoittaa suomalaista satiirikenttää tuntevat. Suoranaisen vitsikkääksi kirjaa ei voi kuvaila, vaan huumori on kätkeytyä ja hienovaraista. Toisaalta lukijoita epäilemättä kiinnostavat tieteellistä tutkimusta rytmittävät paljastukset *Noin viikon*

uutisten kulisseista ja tekoprosessista. Nauhurin ja naurun on annettu raikaa, joten kirjassa satiirin teoria ja tekeminen lyövät kättä.

Teos keskittyy alaotsikkonsa mukaisesti erityisesti poliittiseen satiiriin suomalaisessa televisiossa ja osoittaa ilmiön vuosikymmenten mittaiset juuret. Harhaluulot tšekäläisen poliittisen satiirin olemattomuudesta kumoutuvat tyylikkäästi, ja suopeasti tulkittuna Suomi on ollut eturintamassa poliittisen satiirin uudessa televisiovirtaan.

Kirjan anti on monitahoinen. Ensimmäkin Zareff on uurastanut suomalaisen viihdehistorian arkistoissa ja osoittaa, että suomalainen tv-satiiri on oikeastaan yhtä vanha kuin koko televisio. Vaikka vuosikymmenten takaiset ohjelmat vaikuttavat melko viattomilta hupailuilta, on politiikka ollut piikittelyn kohteena Suomessa jo pitkään.

Vahvimmillaan Zareff on analysoidessaan journalismin ja poliittisen satiirin välistä yhteyttä. Vaikka esimerkiksi Yleisradio on aika ajoin kipuillut yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyn suhteen, journalismi näyttää monipuolistuneen satiirisen tyylin vahvistuessa televisiossa. Esimerkiksi jo 1960-luvulla *Jatko aika*-ohjelmassa vitsailtiin Urho Kekkosen valta-asemalle, ja tämä on Zareffin mukaan raivannut tietä myös kriittiselle journalismille: ”[S]atiirikkojen pi-

lailu toimi konkreettisena suojana toimittajille. Kun poliitikkoja jo pilkattiin suorasukaisesti yhdessä tv-ohjelmassa, toisessa voitiin sanoa enemmän ilman, että se näytti kovinkaan poikkeukselliselta.” (s. 115)

Satiiri saa yhtäältä aiheita journalismilta, kun ajankohtaisia uutisia ruoditaan piikikkäästi, mutta samanaikaisesti se myös tarjoaa tilaa journalismille ja journalistisen ilmaisun monimuotoisuudelle. Zareff huomauttaa aiheellisesti, ettei kriittistä huumoria ole aina pidetty itsestäänselvänä tapana tehdä journalismia, vaan prosessi on ollut kupliva: satiirikot ovat joutuneet puolustamaan tekemisiään julkisesti, eikä vitsailua ole katsottu hyvällä valtaapitävien toimesta. Nykytilannekaan ei ole muotoutunut tyhjiössä: ”poliittisen tv-satiirin puolivuosisataisen kehitystarinan keskeisiin punaisiin lankoihin on kuulunut rajankäynti sekä journalismin että komedian kanssa.” (s. 117)

On turha kuvitella, että satiiri olisi saavuttanut pyhän lehmän aseman kulttuurisessa kontekstissa: vielä uudellakin vuosikymmenellä satiiriin ohjelmiin kohdistuu purevaa kritiikkiä ennen kaikkea soveliaisuuden näkökulmasta. Zareff analysoikin kattavasti sensuurin ja itsesensuurin suhdetta, ja hänen huolensa on, että satiirikkoihin kohdistuva palaute alkaa vaikuttaa humorististen

huomioiden tekemiseen. Tekijät eivät ole kulttuurin ulkopuolisia, vaan he kuuntelevat herkästi saamaansa palautetta. Tässä kirjailija jakaa myös omakohtaisia kokemuksia puntaroidessaan, oliko kaikkia poistettuja vitsejä syytä sysätä syrjään ohjelmista.

Poliittisen satiirin Zareff määrittelee napakasti: Poliitikka tarkoittaa vallan käyttämistä asioissa, jotka vaikuttavat suuriin ihmismääriin. Satiiri puolestaan on kriittistä huumoria. Samalla hän muistuttaa, että satiiri itsessään on vallan muoto, koska suosituimmat ohjelmat vaikuttavat tutkitusti katsojiinsa. Zareff esittää, että jo satiirin aiheenvalinta on yksi vallan tyyppi samoin kuin aiheisiin valittavat näkökulmat. Tämän lisäksi esitystavat ovat merkityksellisiä: ”Nämä kolme työvaihetta on tavalla tai toisella pakko käydä läpi kaikissa poliittisissa satiireissa, joissa tietoisesti kommentoidaan kriittisesti yhteiskunnallisia ilmiöitä. Ellei työvaiheita tehdä tietoisesti, ne tehdään tiedostamatta. Jokaisessa humoristisessa puheenvuorossa on kuitenkin välttämättä jokin aihe, näkökulma ja tapa, jolla näitä käsitellään.” (s. 167)

Muotoilu on relevantti, mutta samalla se laventaa satiirin kenttää. Kun Zareff hyväksyy moninaisen piikittelyn satiiriksi, tällöin oikeastaan mistä tahansa suositusta komediasarjasta, jossa vitsail-

laan jostain poliittiseen liittyvästä, tulee poliittista satiiria – olivatpa tekijät itse asiasta mitä mieltä tahansa. Niinpä mikä tahansa viihdeohjelmien politiikan ilmiöitä sivuava vitsi kategorisoi ohjelman poliittiseksi satiiriksi.

On kuitenkin perusteltua ajatella, että esimerkiksi *Kummelin* poliittisuus ja satiirisuus on sangen toisenlaista kuin vaikkapa Erasmus Rotterdamilaisen *Tyhmyyden ylistyksen*, Cervantesin *Don Quijoten* tai nykyisten suoraviivaisesti poliittisia ilmiöitä kommentoivien piikkikäiden ohjelmien. Zareff on oikeassa siinä, että humoristin on pakko ottaa näkökulma tiedostaen tai tiedostamattaan, mutta tämä on toisaalta perusinhimillinen piirre: kaikki ihmiset ottavat kaikessa toiminnassaan inhimillisen näkökulman maailmaan, eikä tarjolla ole objektiivisen tarkkailijan paikkaa. Täten määritelmä ei varsinaisesti tarkenna käsiteltyä asiaa.

Mikäli kaikkea mahdollista valtaa käsittelevää huumoria ei ole mielekäs-tä luokitella satiiriksi, käsite on rajattava tarkemmin. Helppoa se ei toki ole, mutta mahdollisesti tekijöiden aiomukset ja prosessin luonne voivat olla huomioimisen väärtäjä. *Kummelin* tekijät ovat sanelleet, että heidän sketsinsä kumpuavat siitä, että otetaan jokin hahmo ja keksitään sille jokin vika. Niinpä (kieltämättä varsin velmu) vinoilu pääministeri-

Jermusta, joka laukoo toimittajille suunsa puhtaaksi ymmärtämättä politiikan retoriikkaa, ei välttämättä ole pyrkimyksiltään samankaltaista satiiria kuin *Noin viikon uutisten* ja sittemmin *Noin viikon studion* tiimin tarkkaan käsikirjoittamat ajankohtaisvinoilut.

Zareff ymmärtää satiirin vuosisataista jatkumoa, mutta hänen katsauksensa aiheen historiaan jää suppeaksi. Kirjassa nostetaan antiikin poliittiset satiirit osoittamaan lajityypin aikajänteen pituutta, mutta hyppyt historian halki ovat pikaisia. Lukija ei varsinaisesti vakuutu, kun Zareff väittää, että satiiria on ollut vuosituhansia, ja todistaa väitetään parilla lähteellä halki vuosisatojen. Tästä teemasta olisi saanut herkullisempiakin yhtymäkohtia nykypäivään.

Tieteellisestä näkökulmasta on myös ongelmallista, että Zareff vetoaa muutaman kerran omaan kokemukseensa esittäessään väittämiä satiirin yleisestä luonteesta. Vaikka väitteet ovat sinänsä uskottavia, määrällisten oletusten tueksi ne eivät suoranaisesti riitä. Toisaalta tämä puute on myös mahdollinen etu: olettamuksiaan esitellessään Zareff tulee tarjonneeksi avauksia jatkotutkimuskoh-teisiin, joiden myötä väittämät voidaan verifoida (tai osoittaa virheellisiksi).

Kaiken kaikkiaan kyseessä on tärkeä teos, joka tarjoaa kiehtovaa ajateltavaa niin satiirin kuin vallan suhteen. Erityi-

sen kutkuttava on ajatus siitä, että huumorintajusta olisi tehtävä kansalaistaito, jotta ihmiset ymmärtäisivät paremmin, kuinka huumori kytkeytyy moninaiisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Kirjan edetessä Zareffin journalistinen tausta välittyy kirkkaana, ja hän on omimmillaan käsitellessään politiikan ja median kimuranttia suhdetta. Myös hänen arvoja koskevat väittämänsä ovat kiinnostavia, jos kohta spekulatiivisempia. Arvojen vyyhtiin olisikin suonut mentävän syvemmälle.

Kuinka vallalle nauretaan on erinomainen lisä suomalaiseen satiirintutkimukseen. Erityisesti Sari Kivistö ja H. K. Riikonen (2009) ovat ruotineet suomalaista satiiria pääasiassa kirjallisessa muodossa, mutta nyt tutkimuskuvastoon tuodaan ansaitusti ja kattavasti myös televisiossa nähty satiiri. Zareff osoittaa olevansa paitsi tarkkanäköinen tutkija myös kujeileva satiirikko ja oivaltava visiönääri satiirin tulevia muotoja hahmotellessaan.

Jarno Hietalahti

Kirjoittaja tutkii Alfred Kordelinin säätiön rahoituksella huumorin ja vakavuuden suhdetta Jyväskylän yliopistossa. Hietalahti on julkaissut väitöskirjan lisäksi lukuisia vertaisarvioituja artikkeleita huumorin filoso-

fiasta. Hänen teoksensa *Huumorin ja naurun filosofia* (2018, Gaudeamus) oli Vuoden tiedekirja 2018 -kisan finalistti.

